

МЕХАНИЗАТОР

Олар кымнарыл?

ДААРАНЫКЧЫ

ЖУРНАЛИСТ

Өлчөй-оол Шүкүлдүң хар-наамы алыр болса, ол ам-даа анык, чаа-ла дөрөн ажал чорур.

— Өлчөй-оол Чамыянович, чагыс эвес ууда депутаттан келген болбай сизер. Ам баа илдеп ууз буркул сиздерге оонажы турардыр.

— Бир эвес депутаттардын амыл-чорудуулазы, ол акылдык уран указы бизге хазыр болуп турган болса, оон отаалап каалтар ийин мен.

ИНЖЕНЕР

Танымал. Хурал-оол Монгушович Өртөнай — Тыва АССР-нің улус депутаты.

Хелгүт шимээргей бергенер. — Ажыла кирип ап керуер дарга.

— 1965 жылдын августун ийин хүнеринде бирозин, Совет Армияның хүрөөлине албан-хүдөөлөнгөн эртинер.

Хурал-оол тудукжулап, баштайгы баямын кылган. Бызачылар, бетончулар, арматурчулар, черлеп ийчил, тудукчу деп мергезилди.

— Шериген чаа халакып келген солдат наш конук дыштанып алган, ажыдап кириптер болгой, але — деп, эштери хөөрөн тургулаан.

Хурал-оол «үзөткөн чедер, сураанын тымар» деп чоңуну чечен чугаанына сорук кирип, Красноярскийн өшүгү металлургия институтунун да салбырлы кирип алган.

— Адаанын салгалы садыг шугумнага ажыдап, шынап-ла, чогуна ийин сен-дир, сен, ша — дээр чугаларны бо-ла дийнар апарган.

Найралдык эжикилер мылаар хөөрөкчү турда, суурунун почтачына чаа солдуралгы, журналдары убаба-ле эидере күткөн ийин.

— Кобальт дээр конуңу ковар металлдык буюрула-геиз бо черге турар, ам тулду изиг-тулуңтуң чоруу турар, билир-даа, өргөн-даа силер, эштер! деп, Салазак оол дага чуулаалаан.

... Хурал-оол Хову-Аксыйга идеяге-биле халдып келген. Эртен ажыл шыгы эзелет бергенде, бо-лук аныктар, ажыл-ишке күткөн агууларды, конторага чыгып келген.

ЭМЧИ

Республика эмгелгизинин лотаринголог эмчиси Людмила Кыргызова Кугаалай Куйгалы хоорайда Молодецкий № 5 кондукта округтун талам-биле Тыва АССР-нің улус депутаттыга кандидат.

— Республика эрге-чатырганга дээди органын депутат кылдыр деп шийгерткенде, сонунда күрүндөгү программанын кол улагышчылары-биле конуңуларым тынчырыптар силер бе, Людмила Кыргызова?

— Бир эвес Тываның парламентазын боттарынын эрге-амыктары камгалаары конугулар мензэ бүзүрөп, депутат кылдыр конуңу алур чүве болза, хамчык туурмуна эмчи киши болуурдуну депутат эмчи болуурдуну конуңуларым республиканын калкы камгалат органынын эмгелгизинин амыл-чорудуулары улаалдыр апар мен дээрче чуулаам.

ораланычы хүлөөп алган, дилээнин аажок дымынгыр, сеткил човаашынын хе-вириг хүлөөп ал, блюно-дунга бисина ап оозуар. Хеге кырыкта сар олза саа-зына чыгып кырыкта эжизин чыгып келген кызыла ша-дылар дээрини апаа оозу-ра билди, эжери орар сен. Чок-ла болза, кишини бо-дунга удуз кызыл, са баян-каптар чүве-ле болгой. Ам байдал өскөргөн деп бил-дип, чоңумга, шынап-ла, акимжык бооп болуруму угаал болду, оларын бузу-рейли хүлөөп алган мен.

— Советтерин ролон бе-дидер, эрге-чатырганы олар-га долузу-биле дамчыма бээр деп чууа бар болгой. Ону канчаар балкы турар силер?

— Эрге-чатырганы Совет-терге дамчынар дээр ам ба-за албадар, үстүргөн баяшымын кымыр эвес. Ол дээрге окта шыа эвес бодал-апар. Бодал көөрүмге, хам-ымтын мурунда Советтер органынын аажок шийтпир-ди, бот-илекини беким, оон-биле кады арга-дуржула-ры ажылдачылар-биле бажы-мылар чуула. Илдеп уластар калдыр-лаа күткүш-күн, кымдымды, мындаш-кын чокка чогуур эрге-чатыр-ганы боттарынын колунче шийтиди ал ындаар деп бо-даар мен. Ам дээрзинеде

Николай САЛЧАК алган.

центр уер. Ону белен продукция дээр, мычалза-даа оңу төнчүу деп бол-бас.

Ийчан 9-ку беш чылар чоруп турган. Бо хүнерде 12-ти беш чыл. Хурал-оол Монгушовичин сонгу рудиникти начальниги-не шийтиген. Хурал-оол эмчи келгенде, Харыйлаар ажыла күндүзү. Харыйлаар салга улгаткан, Ийчалза-даа да институтуна алган билгилерин боттук акыл-дар-биле сыйрып холбай, а-нор чүве — дажылар-биле найралдык хөдөлгүндө болган. Хоочун дажылар Алексей Тимофеевич Шадрин, Александр Ильич Комоланов, алышкылар Николай, Яков Монгуштар дээр.

10-гу беш чылар. Дагылар үш ээлечег-биле ажыдаар. Домантин дөрт улазында Хурал-оол Монгушович дүң-хүн чоңаа акылдап чо-руу. Чогадыкчы болган чартыгы сагалдарын кириптер. 4 мүн рудин-дик экономиктин камгалат-зын чедип алган.

1960 жылдын чедип айың ортан үезинде, металлуртар хүн-биле, болуштар, Хурал-оол Монгушович Өртөнай «Тыва АССР-нің илдерим дажымы» деп хүндүлүт атты тымыккан. Бо хүнерде ол Красноярск крайын Хову-Аксый суур-да шеригиткен камгалат ал-банынч негизини нагчы-ны бип турар. Ол дээрге но-балытылг камгалатты даг-чегини камгалатында албан чер болур. Тыва номончулуга доңуулап та-йлырлары чуула. Да-жылар болза, чер иштинеде тамыларда акылдап чоруур. Даг бүстүп, ооал-ондак бип болур. Илдеп аймыл та-варып болур болганда, ШДКАК бо черде акылдап турар.

Дээди эртемниң ийке-нер Хурал-оол Монгу-шович Өртөнай депутат-тын наидандыгга деп шийдик уудуренин — апаа улук иелеп болур.

Корода ОЮН. Танды район.

Уулустан мындыг чугааы бар. «Өтүүнүчел — өө-реинчел». Чиге солгон аа. Ийнда уузг утка бар шына-жыла. Мен бо уаадаа оңу Л. Монгуша хамаарышчы-лар турарым ол. Чүшө? Шы-ла шынап, 1978 чылда, чаа-ла школа дозуйнар турган. Анык ийин кайнаар өө-реинч, чүшү кылар мен дээр чиекти айтыр-ларга харынын боу-ла-гып алган. Харый база боу-даа эвес-тир ийин. Ол кайна-ла уруун чедип кил-гелеш, Юданың амгы акылдап турары албан чер-ине кирип дээр наан деп аан. Илдеп эвес болдуур эвеспе. Хамык ужуз Лью-данын боудуна, оң өтү-нүүчел чаында. Ам эвс-а, бичинизиде дээрим ол. Авазы бир-ле чүвени дааран, быжа бөргө-ле, ол база ий-диг турган: нес быжындан-зын алган соонда боуду-биле бир-ле чүвени «чогаа-ды» даарай бээр. Ийчан чорашап, школа дозусуна, шуут-ла илдик чок даара-ны, уадыгга орашлас апарган. Оң ол соонугура-ды ону Хандагайтынн чоң-ун амылдар хандаргыт-ганынч буюруге эргел-генге экилеп.

Баштайгы чачымыш, күш-ажыла чачымыш, ийин апаа берге-даа болу-ла-йнынап, Ийчалза-даа ол апаа торубаанына оон бо хүнерде чедипишери бадкыл болуп. Оң база-ла апаа келбэн болдуур эвеспе. Ийчымак ажыл, тура-сорук турар. Оң түдөли ам ол шынакыл. Эш-өөрүндү идегили, бузурейли, Люд-мила Кымал-ооловна Ханда-гайтын № 23 кондукта округунда район Советиниң улус депутаттыга кандидат кылдыр бүртүктөн.

Буудуруге бот-орула-ла, бот-акшалла-нышынча шийчи бер-ген болганда, ажыл ша-гыиң үезинде акылтын кишини чарыктарына белен эвес деп чүшөң биле тура-ла, ам канчаар, оулак-ты мыскап, уувак үедө оң-сиде чуулаалар аргалы болган мен. Ийчалза-даа Люд-ла чууаакыр эвес ки-ши болду. Ийчан: «Чыгык хой тургусла томанын ий-киндир» деп түнел кылдым.

Мисал боор мен. Оң дааранычы кишини мер-гезилинин чакыттары бо буудуруге акылдап тур-ган, база өөренип, шийгээдил алган. Ам апаа акылда-ла оң ийини чыла-к ирген. Дуржулагыл-даа, шалкыны-даа болу берген. Шеев уктук кижи чер-ле ийдег; соңуруга, өөрени-ме болду.

Бо буудуруге даара-нычыларын ийи брига-ды акылдап турар. Олар-кы бирозини — кылды, а өскөзи — чуга хед даараар. Чагылар саны кызыл-даа, чагыл-даа эвөөзөсө. Кол-дуңда-ла тоннар, юсто-мюлер, плательер, юбкалар чагыар. Ону хуусааында даарап, чачыкыларга хү-н-дөйи турар. Шынары ба-тай дээр хоумалдар, не-геделер кым-даа кылаан. Эми акылды түнели өл-дүр, Ийча В. Д. Сат Ч. С. Адымын шыкып хоочунар-нын айык дааранычы Ири-да Донга, ийди кымыкы-лары Григорий Кенер-оол, Саян-оол Кош, телемастер Александр Донга оларын Оорук бо будуруге уу-р акылдап, ам пенсиялай берген. Ийчалза-даа ол апаа бо-ла чедип кээр. Аныктарга арга-сүмезин бер-ген бээр чачынны карбаан. Устунде алаамын ийилер дугайын буудуруге дис-петчер Майя Оорук улук чоргаарал-биле чуулааш.

Эртиниң 127 дугаар кон-дукта округтуң таламы-биле Тыва АССР-нің улус депу-тадын чыгыс мандалы дээд 6 кижи туржун тура-нын СЭНН Эрлин райкомун, райүүсүмүңү хура-л-даар залыга көрдүм. Олар-мын дөрүтү тус чер чуртук-улус, а өске ийини акыл-дал аан айы-биле дөмей-ле бо чер улус-чоң-биле хол-белы. Анык башкы Ири-да Кыргызова улук депу-таткан. Буурун хун бир үр-акыл-нигине бидилгич акылдап чоруур. Чогадык-чы-чартыкы башкылар-нын ажыл-чорудуулары ба-за чандыр көрбөс, шийгээ-дил ап чоруур. Районун бүт-үл-ле эге класс башкыла-ры оң эртинер амык ки-чээдеринге улук күзелдин-биле бо-ла олуржы берген турарын бир чылагааны-нда деп болаар мен. Ам бо хүнерде оон удуругу тура-ныкында чыгыс-да өө-ре-инкич ийин» чок өөренип турар, класстың чед иезин эки өөредилгелик. Апаа-не-биле харылааы өн. Кыздына, шкөөлөндө, улус өөрдил-гезинде найды-бир шийтпир-лесе чогуур айтыры тур-густуну көр болза, оңу дарып шийтпирлээр таламы-биле бажык турштукту кыла.

Шында өң эге-ле кыса намырды-биле таңыкыл, ном-чүп турган кишини кара-нда ол кой-иничини кижи кыл-дыр тода көстүр. Учлиш-ке өөренип тура билир бө-лүк-ке комсортап, училиштин се-кретарына сонугуу турган. Эртен чылдарда комсомолга төлөнтүг кой-иничини акыл-чорудуулар дээр ол ВЛКСМ Топ Комитетиниң хөер лемдэ, комсомол Ты-

мынчаар немең кагды: — Акылдык айып кылдым. Чачынчалар-биле а-рылааа тудар, оларын са-нал-оонаын өөренип көөр аныктыг чүдүренип анык-ла ажилдар. Ийчангаш не-делә саында бир хун бир сууржө комплестиг үнүүш-күну организастап турар бис.

Район Советинин улус депутаттыга кандидат Л. К. Монгушту эки талаалар, мөүшүнэри чүд дээрин Майя Нуржувтундан со-нуургадым: — Мергезилине бер-динген, эш-өөрүне эви-лек-өөлдөк, төлөнтүг, хой уругулары болган амыды-ралды билер кызи — деп, ол үнелди кылдым. Людмила Кымал-оолов-на чоокта чаа районун сөтөлө-тудуг участогу-нуң клубуна сонугулар-биле ужуражышыны эрти-ртен. Ам бо ажыл-чарлыг апарган үедө уку-ражышкын киржинчилер-иниң негеседи шыгыны, күзөшкүнери өңи, чагы-ларын ийиз-бүрү болган. Ийча колдуңда суур чаа-гайыкыдыгы, балчыңар чандыда херимнери сөй-тедери, эде ийилер, олар-кы бедилери, Дрүбжа кү-дүмчүзуңу оруун экиле-лери кышкы айтырталар бар. Оларны кой-иничиниң үчүжүне дөйөлүп тургаш кылдыртыган Людмила Кымал-ооловна шийтпир-леп алган.

Оң программанында ий-рини турар кол чуудар бо; округ девискаринге уру-лар шөлүн кылдыртып, чурттакчыларын картош-на, ногаа олуртурун чедип алып, өг-бүлө бүрүзү ху-да дуулаал ажыл-агыйык болурун деткир, оңу бот-таандырар.

Шыгыр оол ДОРЖУ.

БАШКЫ

Эртиниң 127 дугаар кон-дукта округтуң таламы-биле Тыва АССР-нің улус депу-тадын чыгыс мандалы дээд 6 кижи туржун тура-нын СЭНН Эрлин райкомун, райүүсүмүңү хура-л-даар залыга көрдүм. Олар-мын дөрүтү тус чер чуртук-улус, а өске ийини акыл-дал аан айы-биле дөмей-ле бо чер улус-чоң-биле хол-белы. Анык башкы Ири-да Кыргызова улук депу-таткан. Буурун хун бир үр-акыл-нигине бидилгич акылдап чоруур. Чогадык-чы-чартыкы башкылар-нын ажыл-чорудуулары ба-за чандыр көрбөс, шийгээ-дил ап чоруур. Районун бүт-үл-ле эге класс башкыла-ры оң эртинер амык ки-чээдеринге улук күзелдин-биле бо-ла олуржы берген турарын бир чылагааны-нда деп болаар мен. Ам бо хүнерде оон удуругу тура-ныкында чыгыс-да өө-ре-инкич ийин» чок өөренип турар, класстың чед иезин эки өөредилгелик. Апаа-не-биле харылааы өн. Кыздына, шкөөлөндө, улус өөрдил-гезинде найды-бир шийтпир-лесе чогуур айтыры тур-густуну көр болза, оңу дарып шийтпирлээр таламы-биле бажык турштукту кыла.

Шында өң эге-ле кыса намырды-биле таңыкыл, ном-чүп турган кишини кара-нда ол кой-иничини кижи кыл-дыр тода көстүр. Учлиш-ке өөренип тура билир бө-лүк-ке комсортап, училиштин се-кретарына сонугуу турган. Эртен чылдарда комсомолга төлөнтүг кой-иничини акыл-чорудуулар дээр ол ВЛКСМ Топ Комитетиниң хөер лемдэ, комсомол Ты-

ва обкомунуң, райкомунуң хүндүлөт бажыктери-биле шаңактан. Оң тыя, орус, моол үш дылдары костук билери амылдыралга дөгүм боор чоруур.

Бо 127 дугаар округтун депутаттыг 6 кандидатта-ры шулу агы-апын мергезилин төлөөлчилери (белгиледи, амык, башкы, юрист, чолачы, инженер) болганда, оларынч програм-маларыны кол улагышы-ны боттарынын дөрт күу-седий турар амыл-ижинче, албан-хүдөөлөгүнө угла-нган болур чорду. Чыгаз, башкы Н. Уркуутун плат-формазы ортунам, хоңгун школалары, яси-салтар, районда улус өөрдилгези-ниң хөгүлдөлгө биле сыйрып холбашан. Чүдө бир ге-зини Бир эвс депутат апар-чыр болза, ол бо улук хой-иничини даалганы үш ула-нышымын-биле кымык чо-руудар деп турар. Баштайгызын үстүдө көрдүвүс. Ийни ге-зезе база биргизиниң ула-нычы деп көөр апар. Ийча аныктар кишинизиндеги анык, амылдыралыны таламы-биле бо хүнде чоңту-биле тургустунган ийдиң ай-быры оон черин ээлеп ту-рар дээрин дыйнадып, угаал билдим. Программанын үш-кү кеззе чыгыс суур чур-туктуларыны амык, амыды-ралын улам экижидеринче уг-ланган чоржук.

Өсөн-төзөң суурунун бир чамдык четвес чүдүлери оң сеткил-сагыны оңа ду-вүрдин чоруур дээрин бил-дим. Чаа Культура бажыны ажылдакты киргерге, эртини төнөөрлерге дамчыткан.

Седиң МОНГАЛ.

ПЕДИАТР

— Дөрт харып Алымжан бир дүңе элд ийи берген. Эмчи чаалаас болза, хоржок апарган. Дүрүн дуза чедирер эмчине дыйнадырымыс, эмчи Лариса Кенденовна бо келген. Оң дузанын көрүп, ам харин сеткилчи оожурга болбас ийликке — деп, Розалия Дембировна өөрүштүну илереди чуула-лап ор. Чүдө бо иешилер өвө-лөс, оң дузанын үнелээр өвө-лөс иекигунери Хову-Аксыйда болза, хоржок болдурун амыр-даккан бо-даас. Үргүлчү ууз-биче чурттакчылар арыныга чо-руу боорга, оңу улус пат-билер. Ийчангаш чоңун эл-билер үнелет, Тыва АССР-нин улус депутаттыга кан-дидат кылдыр ийди үндүргө-н чаа таарылаа эвс.

Лариса Хертегиниң арде-зинге чоңдан эвөш эвес чы-лыр сөстөрүн дыйнап болур. «Хүңгүш» деп асы-салды кишинизиниң Рана Ий-дан: «Ийчиниң экии мөшү-шарында дийри чөп. Эм-чиис оожум бүдүштүг, эм-нээр-да шымак» деп үнел-ел орду. Чалагалардан келгеш, арыг уругулар хү-лөдө кириптер. Хунде 20 хө-рө чашты шыгып четтир-тер. Оларны ада-илери би-

Лариса Кенденовна шко-лады чылдарында-ла эми би-радыр болду. Ол школаны эми өөредилгелиг өөреничиле-риниң бирозин чорал. Алыс-ла школага эртермениң үн-дөзини ханы шийгээткен болган. Красноярскийн медицина институтуна база мызымаан көргүсөн. Эртен-нерин дээдинде чедип алып күзөлдиг болганда, ол улаш-тыр ийертуурага биллин күтөп биягылаан. Шаң ий-чанар билд-биле чегесел-ген эмчи эмчл-керемне бо-лунуң чедип алган күзөлдиг шымыдып шыдаан.

Ол бодунуң кол амыл-дан ангыда, эмгелгезе «Би-ли» нитилинин лектору болган чок ортузунга, кол-лектив некигунеринге та-йылдыр амыл бол-ла кыла бергилээр. Профвилел амылдарына үргүлчү кир-гизди. Хову-Аксыйн № 103 соңгу талаңы соңгула бок-рутунда Тыва АССР-нің улус депутаттыга кандидат эмчи Лариса Кенденовна Хертек дөө бадыйларынче чурттакчылары кыйгыр-дым.

Таржаа ОЮН.

Бистиң кандидаттарыныс АЖЫ-ТӨЛГЕ ЫНАКШЫЛ

Шагаан-Арыг коорайның 2 дугаар ортумак школынын дооснан доран Юната Кызылдын башкы институтуна математика факультетинде ооренип кирген. Ону 6 чыл буругаар дооснап, Чаа-Хөл ортумак школынын башкылар ажалы аркада 2 чыл артында ол математика башкылар таласына мергежилдин, дуржулгаларын көргүзүп шыдаан. Төрөз черин, адабиятын тыртып, Кызыл районда Баян-Көл ортумак школына ажалдаанан бээр 3 чыл челе берген. Бу школада башкылар аркада, чогадычы, идеялык чоруун көргүзүп, математика таласы-биле уругларга ханы билигин берип, бодуну билини, арга-мергеледин улам бедейип, дуржулгаларын башкыларын одоруучу кирген. Оон кол сорулгазы — школа реформазын амыдыралга богтайдыры.

Анык башкылар ажалдарга бугу таласы идеялык чоруун бедей-биле уелээш. Юната Даш-ооловна Болдукту класстар дашкаар кичизинде ажалы чоруулар организаачы-өредиле эргелекчи кылдыр томуйлаан. Ол бо ажалга 1988 чылдан эгелеп ажалдаган, эки таласын көргүскөн.

Юната Даш-ооловна ажалдан эгелеп бергенде, Баян-Көл ортумак школынын өореникчилериня корум-чуруму кошкан турган. Хоошчу-дурмуч таарышпас үүлгедип-киренини өореникчилер бола кылдырт болган. Анаа удур шыгыгы хемгелерин ал келген. Ам школада өореникчилериня чурум-сагылазы, өоредиле эргелекчи, Юната Даш-ооловна класстар дашкаар кичизинде ажалы кылдырт болган. Ол туснай план буугаар ажалдан турар. Школага болуп турар темалык кеззелер, муриакучлар, Хоочунар-биле учура-жылгалар ханы утша-шынарды, солун, ажалыкты

Эде тургустунушкуну — демократияны ажалы-чарды чорууну көргүзүшкүндө демократия күчү богтуу эргелерин калбартып турар өвес, харын тарымсаган, сагыла-чуруму, организаачы чорукту күчүлдүргүчү богтуу эргелекчи чорууну утшас учуруттук бис. Демократия хөгүлдө-ани кара турганда, үй-белал чорукту хойло-дурмурун болгаш корум-чуруму хажыларын утшасын кылдыр көрүп турар чоруктар бистиң республикада сөөлү уеде тыгтып келген кайгал турар бис. Оон биле кады кымы-буру хевир-диле бодунтер демократия-дылганчы, ажалы-чардык чорукту, кичини эргелерин болгаш хосталгаларын калбартырчы утшасын кылдыр турарын онташтып, богтары эде тургустунушкуну талалачылар кылдыр көргүзүшкүндө, хемгелер кырында оон калгалык утшасын кылдыр болуу турар эден. Билын кижилер демократияны саңдарга чорукте, ажалы-чардык чорукту кижилер күчүлдөргө эрге, а эргелери болгаш хосталгаларын нигил болгаш хойло мурунуга хозалте чоң, учур-дурум чоң, кара турганда чорукту талалачы өскери күчүлдүргүчү орданын турар. Билын аданычы башкылар богтарынын эзулту арыныр эде тургустунушкуну талалачылар болуп чыгыштыр турарлар.

Чоокта чаа «Тываның демократия интернационалы шимчээшкени» деп организаачы тургустунушкуну Энономика таласы-биле кош-мончаш кайгалдык уеде Удуртукчулар ажалга чедей-«хайравышкан» дээр-дир. Тываның төгүзүнде хаан турбамыз мыйгыгы, чигле тоолдарда бар хаан мыйгаан бо. Сонгучулур-биле учура-жыл тураш. Кызыл-Эрик Кудажы чамдык каттырчы чүдүлдерин база асында үндүр салгылар кизи чорбадыа. Депутат Горбачевка, мен М. С. Горбачевка, Н. И. Рыжковка, В. И. Воронниковка дээр оон-да эскерини ушга тыртып ажал мен дээр чорду. Анаа буугура эрге.

Ким-оол ХЕРТЕК, Кызыл район.

Мария Монгуш саанчынык белек өвес мергежилниге, оон чымжыгында элэн каш чылдарын үнүрү көрне берген. Алымыдан ажалга кызымат анык кизи бергелери ажал эртти, хоочунарнык берген ажалык сүмелеринге дайгыш, чоорту мергежи, саанчынык ичкене чачыгыш ичкени. Ол чигле инек саары-биле кызыгарбалтимайа, коллективде спортчү маржыдалаарын, уран чүдү көрүлдөриниде идеялык киржикчи бооп турар.

«Большевик» совхозтун Арыг-Бажы сут-баран ажалы бо чылдык эрткен ажалында сут буугура оналдыын 127 хуу боттар дурдан. Анаа бо анык саанчынык үдүү өвез эде эртен билдинтир, М. Монгуш бымжылааны 25 июндун сут саап аларынык даалазын доктаамал ажал чүдө дик келген.

ЧУРКТА: Мария Монгуш. Карыма ТУЛУШТУН сөзү болгаш фотозу.

САДЫГЖЫ МААДЫР-ИЕ

Садыгжы кичини ажалы дымка-ла чымжыгы. Бистин Эйли-Хемчи садыгжы Маадыр-ие Мария Кыргысвова Маадыр-оол дугайында материалды бижидим.

Эвиге-өздөк аажы-чамдык биле ол чүгел уругларга өвес, өске чоңга, анык-оскене мангалдык, үлгелерин. Арындан кезээде хулузу-ругт ырасас, чазык, хөгүт кизи. Ажал-толунуң томаанын, хундүткелдини, кичинини суруч чону магадан чугаалакыр. Кизи бурзуу боду үлгелерин көргүспүшкан, хой уруг-дарымын кичизиндеги дээр сажып салып чоруур чүе болаа, чүрүм чоңтар өвезин болур. Светлана СУВАК.

ЧОННУ КДУУ КӨӨРҮ БОЛУР БЕ?

Салдарлык материалдар үнү турар. Комсомол обкомуну бюроу чогуу чөл богуң парлага органы-биле канчаар ажалдан турары деп чүе коо-на билдинди-дир. Республиканың Удуртукчуларын кылды-кылдыг районнарда кандидаттар кылдыр депшитарген дээр буруудалы турар-дыр бис, бол дөрүмүс харын ол черлерин социал-экономияны хөгүлдөргө дээр толаргай ажалды чорудар апар. Оларан уауругчулар дээр өвес, депутаттар дээр бистер негелдени тургузар ажал болгай бис. А бир өвес Кызыл, Шагаан-Арыг, Ан-Довуракта депшитарген болаа, оларын кылды-кылдыг болур орду чөлгерме жарымсагас, асфальттан иривас даргалар деп бурууда болгай бис. Черле ычаш уауругчуларын нугудар кооноерден уштынар болаа деп бистин чурттап эртип турар өвес берсе, харын, солун-да шаг-дыр. Ичканаш бо-богтары камнажыр, хундүлөжир, шыдамык болур чорук шугутустан негеттини турар. Шугуларынын мурунда хааы болаар болаа, кымга-ла эни боор.

Ооржак ОЧУР-ООЛ. Партия болгаш кызыл ажалды чорукчу. Дугаржап ХЕРТЕК, Районнуң улусу контрол комитетинин даргасы. Дастан-оол ХОМУШКУ. Ажал-агы ажалда тууду үчүстөгү ажал чамдыктың.

Арымак СААЯ, БАЛКӨ районунуң бирги секретары. Монгуш-Тайга район.

1989 чылда Чоннуң Бүгү-эвилел чизезиниң чамдык түңнелдериниң дугайында

1989 чылда чоннуң Бүгү-эвилел чизезиниң көргүзүлгелеринде алгыра, республиканың чоңу херек кырында 309,1 муң кизи, турму чурттагычлары 308,6 муң кизи бооп турар.

1979 чылда болган чон чизезинин соода эрткен он чыл дугурунда республиканың чоңу херек кырында 42,6 муң кижиге көвдүгөз ийиле, азы 16 хуу өскен, доктаамал чурттагычлары 41 муң кижиге азы 15,3 хууга өскөн.

1979 чылда болган чон чизезинин соода эрткен он чыл дугурунда республиканың чоңу херек кырында 42,6 муң кижиге көвдүгөз ийиле, азы 16 хуу өскөн, доктаамал чурттагычлары 41 муң кижиге азы 15,3 хууга өскөн.

Чылдар	Бүгү чоңу (муң кизи-биле)		Соң иштинде		Нинти улусна хамаарыштыр хуузу	
	хоорай	өддө	хоорай	өддө	хоорай	өддө
1979	266,5	113,3	153,2	42,5	57,5	
1989	309,1	145,6	163,5	47,1	52,9	

1979 чылда дөңгөзүргө, хоорай чоңу 32,8 муң кижиге, өддөнүк чоңу 10,3 муң кижиге өскөн.
Республиканың чоңуну эр, херэжен кыргынык байдалы

Чылдары	Шугу чоңу (муң кизи-биле)	Соң иштинде		Нинти саанга хамаарыштыр хуузу	
		эр	херэжен	эр	херэжен
1979	266,5	131,0	135,5	49,2	50,8
1989	309,1	151,7	157,4	49,1	50,9

1989 чылда чоннуң чизезинде алгыра, херэженнериниң саны эр кижилерден 5,7 муң кизи азы 1,8 хуу хой, 1979 чылда херэженнериниң саны 4,5 муң кизи азы 1,6 хуу ажал турган.

Хоорай, районнар	12.01.1988 ч. чоңунуң саны (муң-биле)	Соң иштинде		17.01.1979 ч. чоңунуң саны (муң-биле)	1989 чылда 1979 чылда хуу-биле, херек кырында шугу чоң.
	Шугу	хоорай-нык	өддөнүк		
АССР таласы-биле	309,1	145,6	163,5	266,5	116,0
Соң иштинде:					
Кызыл хоорай	84,6	84,6	—	66,0	128,2
Бай-Тайга	13,4	—	13,4	12,7	105,5
Барын-Хемчик	31,4	20,9	10,5	30,0	104,7
Соң иштинде:					
Ан-Довурак хоорай	15,2	15,2	—	13,2	115,2
Кызыл-Мажалык	5,7	5,7	—	5,0	114
Чөөн-Хемчик	22,8	10,8	12,0	21,4	106,5
Чадаана хоорай	10,8	10,8	—	9,0	120
Каа-Хем район	15,0	—	15,0	13,4	111,9
Кызыл район	22,2	7,3	14,9	17,0	130,6
Каа-Хем суур	7,3	7,3	—	4,0	182,5
Монгуш-Тайга	5,6	—	5,6	4,0	140
Өвүр	8,9	—	8,9	8,0	111,3
Бир-Хем	14,2	6	8,2	13,1	108,4
Турун хоорай	6,0	6,0	—	5,1	117,6
Сүт-Хөл	12,0	—	12,0	11,4	105,3
Талды	23,6	5,9	17,7	21,8	108,3
Хову-Аныс суур	5,9	5,9	—	5,4	109,3
Тес-Хем	10,4	—	10,4	9,1	114,3
Тоңу	6,5	—	6,5	5,4	120,4
Улуг-Хем	29,9	10,1	19,8	25,7	116,3
Шагаан-Арыг хоорай	10,1	10,1	—	5,5	183,6
Эрзин	8,6	—	8,6	7,5	114,7

1989 чылда Чоннуң Бүгү-эвилел чизезинин көргүзүлгелеринде таласы-биле республикада 70657 өг-бүле болгаш 12240 бот кизи чурттап турар. Хоорай черлерде 3545 өг-бүле болгаш 8580 бот кизи чурттап турар. Көдээ черлерде дес-дараалаштыр 35206 өг-бүле болгаш 3660 бот кизи чеккен.

Бир өг-бүлө ортумаа-биле (өг-бүлө кады чурттап турарлар) хоорай болган көдөдө 4,0 деа, хоорайнын чоңу 3,6 болган көдөдө черлерде 4,4 инки чурттап турар. 1979 чылдын көргүзүлгелеринде дес-дараалаштыр 4,1; 3,5; 4,6 инки.

Республиканың доктаамал чурттагычларынын ажал байдалынын таласы-биле алгаш көрөгө мындык: бугуругуларда, албан черлеринде ажалдан турарларын үдүү-хуузу 46,8 хуу; пенсионерлер болгаш өске-да күрүенин ханды-малгазында турарлар 16,2 хуу; стипендиалар 2 хуу, азыралда 34,3 хуу, бодуну хуузуна дуузалал ажал-агынын кылдып турарлар 0,2 хуу, кооперативтерде ажалдан турарлар 0,3 хуу, кадыг-да бөдүккө хамаарышканы аймактын маан болгаш ажалдарда хаара туттуу маанар 0,2 хуу.

Ол ышак ийи аңгы черде ажалдан турар кижилерин 1989 чылда чоңуң чизезинге бир-ле дугаар тодарткан. Олар доктаамал бүгү чурттагычларының 17,2 хуузу боуп турар.

СТАТИСТИКАНЫҢ РЕСПУБЛИКА ЭРГЕЛЕДИ.

ОЛАРГА БУЗУРЭЭР БИС

Чадааның № 871 левиенээр сонугула одуругуна РСФСР-нин улус депутаттыг кандидаты, Тыва АССР-нин улус депутат чыгышы Кызыл-Эрик Кыргысвова Кыдажы-биле сонгучуларын ужуражылгазы Барлыктык көдө Култура бажымына, мында ортумак школыга болуп эрткен.

Хундүлүг чогаалчымы РСФСР-ниң Дээди Социалистици улус депутаттыг кандидаты кылдыр депшитарган үдүргенин бодум хуудма аажок өөрүп, сеткилинден деткир-дир мен. Учурга келсе, оон ажалдык сөзү депшитар болган. Программаны чоңун сагыш-сеткилинден дүүшкен, амыдыралчы-дыр.

Ол боду бөдүн, чоң-биле сырыл харылаалыг, оон амыдыралы-биле таныш, ичканаш депутат атка төлөпти кизи.

Валентина ШУРУК, Барын-Хемчик районда Барлык ортумак школынын башкысы.

Нийтиледин мөзү-шынары, кадыкшылы дээрш

Солунга үнгөн депутатка кандидаттарын программаларын улуг сонугура-биле номчудуус. Эни чүдүлөр бар-дыр. Ичканаш-да нийтиледин мөзү-шынар кадыкшылын экидегеринче, чоңун культуранык белигеринче утшасын Алтай Николаевич Пиче-оолдун программаларын улус судунга секретарьлар турган Доушчүт «Слободкин» 300 рубль берген мен, оун дээр ажалдык — деп суд бажынын додур алгыры турганын бистин ажалдакчыларын билдир. Чүр ажал ол? Овчарин дээр хамаатынын огу шинтирген турган. Огулуну чылын чигедиң, хостал алып сорулар биле ычча түңүг ашаны ол демги секретар уругну дамчыштыр. Слободкин чоруктан турган чүе-дир, Херек бүтпейн баарга, Овчарин ол ажалын сонугурап келбес ийинке, Слободкин ажал албаан мен деп барган... Шимээн үнгениниң учуру мында.

Базу бир чүдүлү маанга чугаалап кааын, Автоваарын кылган чүеви баа бер кизи Оон түңнелинде юстиция чериниң машинаны үрелген, когарал муң ажал рубль-биле санааттыгын. Бертинген улус баа бер, Юристерниң, бистер

Кандидат дугайында

ХУУДУС НОМЧА АШ...

Республиканың юстиция министрин Юрий Петрович Слободкин РСФСР-нин улус депутаттыг кандидаты кизи болган. Оун агиттастан хуудаста оун кончуг шынары, арыг кизи деп бизен одуруглар мен кичиздир берген. Анаа ындагы үшел берип турарына бодум хууда черле чопшээреш мен. Чагыт черге кады ажалдан келген болгаш Юрий Петровичиниң канызын, кизи алсы боду кадыгыл деп чүвени билдир мен, кымга мында болгай эле, кады ажалдан турар экин билдир болур, амыдырал деп чүе ындаг болур-дир. Билдир чүдүлдерини маана чамдыларын кысыкы-биле чугааларын орданык көрей. Бодум юрист кизи болгаш, шын өвес чүе бижип болза, хоржок деп чүвени кончуг эни билдир мен.

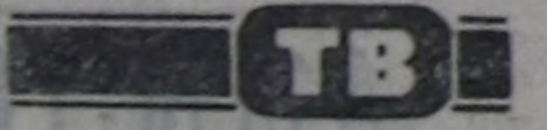
1984 чылда чүе ол, Дээди судун бажынынын ийниги кадына Кызыл хоорайнын улус судунга секретарьлар турган Доушчүт «Слободкин» 300 рубль берген мен, оун дээр ажалдык — деп суд бажынын додур алгыры турганын бистин ажалдакчыларын билдир. Чүр ажал ол? Овчарин дээр хамаатынын огу шинтирген турган. Огулуну чылын чигедиң, хостал алып сорулар биле ычча түңүг ашаны ол демги секретар уругну дамчыштыр. Слободкин чоруктан турган чүе-дир, Херек бүтпейн баарга, Овчарин ол ажалын сонугурап келбес ийинке, Слободкин ажал албаан мен деп барган... Шимээн үнгениниң учуру мында.

ден ылап дынчанын чугаалап турар. Бодунуң эргени шын өвес ажалдан, Дээди судтуң ажал-агы эргелекчи Абдулазисова даачаны туттуру турганы база бар. Оун база билдир бис.

Таптыг сайгар чүе болза, оон-да өске чүдүлөр бар. Чүгел бо безин «ындагы кизи улус депутаттыг аналга төлөпти бооп болур бе?» деп айттырчы тургуу деп турган. Министред-да болур бе Анаа улай, «экономист кичиниң ары-ытуру кайы?» деп айттыр болуп турар мен. Чүгел мораль таласы-биле берни алгыра, бистин организаачы ажалдар эрге чоң кизи-дир.

Сагаан-оол МОНГУШ, Тыва АССР-ниң Дээди судунуң кижигу.

РЕДАКЦИЈАДАН: бо депутатка кандидаттыг бундүреттерин кижиги К. Юнунуң материалын солунуң дүңгү номеринге паралаан бис. Бо чагаа оон соонда келген, мында бодол оон сыр өскө.

ЙОРЭЭЛДЕР

Урт буяк кыргымын шайда үлүг байлап... Чоок доргуу-тередер анаа чыгыш... Аяк шайны аартап ора... Чоораан богна хала чок бол... Хайыракан!

МӨҢГЕ СЫЛДЫС ТУРАР ДЕП БЕ?

Дээрде сылдыс чүгүрештиң изи чидип... Дезин чаа-ла чыраан боду өжүр калды... Дүкөнү дээр хаазындан чесе-даа бол... Дүзүрдеги дилегинен, тыпшай бардым...

МЕН-НЕ ДЕПУТАТ БОЛЗУМЗА...

Шоодуг аяны-биле

Урде көрүшкөн өмүрүм ал-баамы ол бе? — деп шил-вейлинишаан, оң арнамыч айтырдым көрдүм... Турму аяны чокта мындай шыналыт... Че, бил-бес эвес сен... Мээң амыды-раалыым аан... Шаада суур-га депутат туур үм эвээр ийиң... тала, Ынчан өн-үңүң шыдаар турду чоп — дээң... Докпа-оол эртең-барган чуртталгазы менээ төөгүү кире аларды...

ЭЛДЕП КУЧУ

Өсөн черден ыраан тудум каныгы ай чоор? Озүм-барым караңгылап келген шыкан... Чалгыттым, соглеттинмес элдеп күчү... Чалгыч чүрөөм эсептенип салбаан шыкан... Дээрде кылкыттылаан дегип кужу —

Сонуурган номчуңар

ЖУТНИН МӨГЕ XIX өңүз жылдын төңүзүндө, XX үчүз жылдын эсе-синде... МАР-ым Гой-Алтай аймактын Хухморит сумузун-га Жутнин дээрди чурттап чо-раан-дыр... Вүгү азындагы аямы-турениң чурттап чоораан ол кижиниң кайгамчык күш-шымалынын дугайың улуг наамыгылар ам-даа магадап чугаалагыр...

ОН БИР АЙЛЫНДА АЛДАРЖААННАР

Ийнс Никерсон алышкылар 11 айлымда-ла Америка-да эң суралгыч телесмдыктар шынаан апарганнар... Теледамчылыктагы бичир уругуларын ажыгаларының үеңи кызыгарлаан-даа болза, бо алышкылар доктаат... калындаан ийн натап хай үе иштинде теледизинеге «ажыдаачылар». Оларның киришкен дамчыдылганы ды-ка солун болган.

ХУНДУЛУГ ЭШТЕР СОҢГУКЧУЛАР!

Хоорайның сонгулда участоктары март 4-те сонгул-далар хунуде хоорайның школаларынын, пионерлер ба-жынынын, республиканың уран чүүл школаларынын, хоорай ансамблинин, уругуларын музика школаларынын, культура бажындарының бот-тыныгыр уран чүүл-үнү киришчилериниң концерттери даразында сонгулда участоктарына болур.

Table with 4 columns: Сонгулда участоктары, Коллективтер, болур шагы, and numerical values for various districts like Бинсей, Ленинград, Школа, etc.

ШУЛБУС ДҮЛГЭЭЗИНИ

Мээң амам дыка хей тоолдары, тоолчургу чугаалар-ны бижар кылыңа. Эрес-динди маандырлар, күчүтешер, он-тур-нажар чалгыба, аза-бук дээр оң тоолчургу чугаалар-ынын, тоолдарынын маандырлары лязы-бүрү. Аламчык чугаалап бергени тоолчургу чугааларынын утказы хуул-дизин, өөрүңүч, чамдыкта коргучуг-даа боор. Иштинде коргун чугааларынын катан чугаалап бээрин аамдан бо-ла алай бээр мен. Аамың оң тоолчургу чугаалары-нын бирозны номчуктарга баралаттын. Ол база аас тогаалымын эртинеңизин бир дамдым-дыр.

ЧУГААЛАР... ЧУГААЛАР...

Ашаа солун номчун олур-да, калайың — деп, өсөңи хары-лаан... — Бөгүн эминге барып чордум — деп мугаадаан... — Оң кадкымылы кан-дым-дур? — деп, солун ном-чурун уламчыланышкан, ашаа айтырган... Ийн экинчи таварыжы бер-ген... Бирозың: — Бо кире улуг шонолад-тың чүте садып алганың ол? — деп айтырган... — Каданмын бөгүн хо-лоду, эрге-кассың аажок ийиң. Бөгүн он тортуттунан хуну азы бистиң өг-бүле туткан

МАРТ 3 БИРГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

0.30 120 минута 8.35 Азам, ачам баа мен. 9.05 «Чуртга, Чери». «Америк провинция». 3 се-риалдык барымдалыг фильм. 3-кү фильм. 11.05 Эртең-тайлыбарлыг фильм. «Зубр-биле кона». 12.40 «Партнер». Коммерция ме-дианын. 13.10 «Зурт Ая-джалариде». Фильм-кон-церттин баштайгы көрү-зү. 14.05 «Дресировани-С. Богуславе». 14.30 Ти-лесениң 45 чыл болганын-га. «Ковель чогуңда ур-гачтар». 3 сериалыг ур-гачтар телефильм. 1.2 се-риалы. 16.40 Политтиг диалогтар. 17.30 Улусчу чо-гаалганың «Рауда» те-лепрограммаларының 8-и дегеней фестивалы. «Эзе-рлиг калдары». (Вен-грия). 18.00 «Делегей на-моралы». 18.45 Киноафи-ша. 19.45 «Шарлоттаның көлөңи». Урар-чечен теле-фильм. 1-ти сериалы. 21.00 «Уес». 21.30 «Телеконт». 21.45 — 23.50 «Ырлаамы-лынар, өнүктөр». ИНИГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 Эртеңги гимнастика. 8.20 Кошперг. 8.40 «Чедиг өк». Урар-чечен фильм. 10.00 Шитанышын. СРЭ чемпивалды. 10.30 Виле-о-навал «Совет Россия». 13.00 «Дүне каа а эл-тарлыг». Урар-чечен эле-фильм. 3-кү сериалы. 14.00 Вилеа «Кады амыла-налга». 17.30 Мультифильм. 17.50 «Курдиде жалкыла-ры». Д. Луныков режиссер-лүк фильминин. 18.30 «Уес». 19.00 Арена Спортну про-грамма. 20.00 «Тамчыныг утунга, чаштар». 20.15 ССРЭ-нин Дээңи Советтин эсеосиянада. 21.00 Парла-га клубу. 00.30—02.05 «Айымда чөлөш». Урар-чечен фильм.

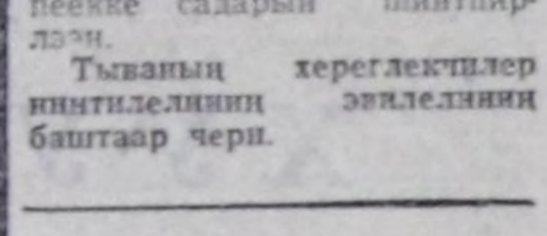
Республиканың чуртан чы-чугаалап аяккап турары радио, телеапаратуларын районнар гонтерини салырларына, а видеоагитаци-оннары болган даштын текинаны Кызыл хоорай-да септен турарын Тываңың «Орбита — Сервис» деп техниктиң төвү чарлап тур.

Айтырыгы даразында черлерге тургузар: Кызыл, Бичурче күтүмчү. 3. Те-лефон № 3-41-19. Москва ди-онун чамдык керекселде-рин садып аң болур.

Бай-Соотун интерна-ционалдык электрик, сан техник дүрген регеттинин турар. Бажы биле ханды-дар. Бистиң адресине: Ком-сомольская, 3. Телефон № 2-26-67.

Кызылдың аш-чечен са-дым контрол-касирилериң 6 ай хуусалыг курузун ор-гандастал турарын аныга-дып тур. Ашаа хоорайда кир-бикимдеги кишилерни хү-дээ азыр. Бистиң адресине: Ам-чечен салымын калдар эн-дизи. Телефон № 3-23-11.

Садып алыкчыларның кичээнеңизинге Тываңың хереклекчилер инитилелиңиң эвилелиңиң Абанада садыр баалазын-га бо чылды март 1-те чалгы-тырмаан 2 рубль 40 копеек чедир артеңи 140 тошна алыктар келген. Ханас автономун обла-стын шынар тодарарды тала-зы-биле кезде ажал-агыл ин-спекцияны ол алыктарын шынарын кынааш, үшүз сортуң кылдыр тодараткан. Бичангаң Тываңың херек-лекчилер инитилелиңиң эви-лелиңиң баштаар чеси өрте-тер дугайында түптү түзүр тоолуларга түштүр көргө-ш, алыктарың 60 ко-пеекка саларын инитир-дич. Тываңың хереклекчилер инитилелиңиң эвилелиңиң баштаар чери.

МАРТ 3-ТЕ «Султан Бейбарс» (Казахфильм). 2 сериалдыг) 9.30. 12.30. 15.30 18.30 шаңтарда. «ПИОНЕР»: «Мини ини-чегиттин ужураалары» 9.00. 11.30. «Өлүм чок Кайе». 10.20. 12.50. «Кинигиниң дилетания». 14.00. 18.30. «Мистер Индия». 15.40. 20.10 шаңтарда. «КАА ХЧМ»: «Эрта биде Гита». 13.20. 16.10. «Ашаа эвес чок». 19.00 шаңтарда. «ВОСТОК»: «Өзүң бол-ган хоорай». 14.00. 16.30. 19.00 шаңтарда.

667000, Кызыл хоорай, Красноармейская, 100 Редактор В. Ф. ЧАДАМБА

ТЕЛЕФОННАРЫ: редактор — 3-43-34; оралакчылары — 3-35-91; 3-34-17; орнезнаа — 3-34-26; харысалгалыг секретары — 3-34-92; оралакчылары — 3-45-84; Калдестер — 3-34-92; тийжи амылдары — 3-38-82; 3-36-25; идеология — 3-34-57; совет тургузут — 3-34-98 3-41-23; үлетүр — 3-34-49; 3-36-73; агроүлетүр —

3-41-16; культура — 3-39-15; информация — 3-37-11; чагаа кылдыз — 3-39-03; 3-34-99; огула — 3-34-83; корреспондтор — 3-37-11; үндүрүчүлөр — 2-27-41; соау келбейн бар-ганда — 2-22-75; бухгалтерия — 3-43-41

Чыдаа 300 катап түер Кемчээли 2 паралага амазы Тиражи 28000 экз Чыгыш № 383. ТС — 00258.